

Ηλεκτρονικό περιοδικό της
Ιεράς Μητροπόλεως
Κυρηνείας

Π. ΕΦΡΑΙΜ Γ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ

Ο ΝΙΚΟΣ ΓΑΒΡΙΗΛ ΠΕΝΤΖΙΚΗΣ ΔΙΑΒΑΖΕΙ ΜΑΡΣΕΛ
ΠΡΟΥΣΤ

ΤΕΥΧΟΣ 13-14

2022-2023

π. Έφραϊμ Γ. Τριανταφυλλόπουλος*

Ο ΝΙΚΟΣ ΓΑΒΡΙΗΛ ΠΕΝΤΖΙΚΗΣ ΔΙΑΒΑΖΕΙ ΜΑΡΣΕΛ ΠΡΟΥΣΤ

Abstract: This proposition goes back to my early student years, when I was studying Marcel Proust's *In Search of lost time*, 1st volume, as part of an assignment for Sorbonne's Diplôme d' Études Approfondies examinations at the French Institute of Athens. One year later, in 1985, an interview of Nikos Pentzikis, entitled "I Pray to think so that they enliven me", fascinated me. He mentioned Proust's name therein thrice. When I visited Mount Athos for the first time in 1986, I met with Hieromonk Symeon the Peruvian, one of Pentzikis' closest friends. He spoke to me about Pentzikis and Proust. As father Symeon seemed to somehow embody and convincingly represent both authors, I fathomed a sort of an obvious inner relevance between their texts. Within my work here presented, I make an attempt to give you a description of an idea I gladly entertained: A kind of "meeting" or rather of a "cohabitation" of the two writers in Time Regained, that is, a Blessed Eternity.

Keywords: Nihilism; Ontology; Orthodoxy; Nikos Pentzikis; Marcel Proust; Gregory Palamas; Saint Maxim the Confessor; Body of the Christ.

Όταν τη δεκαετία του 80 (Απρίλιος 1984) στις διπλωματικές εξετάσεις του Γαλλικού Ινστιτούτου Αθηνών είχαμε ανάμεσα στην εξέταση των συγγραφέων προς μελέτη και γραπτή εξέταση (Κορνήλιο, Ρακίνα, Ρουσσώ, Ούγκώ, Ροζέ Μαρτέν ντὺ Γκάρ και Πroust) καὶ τὸν πρῶτο τόμο ἐκ τῶν ἑπτὰ τοῦ κολοσσιαίου ἔργου *Ἀναζητώντας τὸ χαμένο χρόνο* σὲ κείνες τὶς ὁμορφες πρακτικὲς ἐκδόσεις τσέπης *Ἀπὸ τὴ μεριὰ τοῦ Σουὰν* τοῦ Μαρσέλ Πroust (1871-1922), τῆς σειρᾶς folio τῶν Gallimard,¹ βαλθήκαμε μετὰ μανίας κάποιοι συσπουδαστές μου κι ἐγώ, νὰ ἐκπορθήσουμε

* Δρ Θεολογίας, MA Θεολογίας, BA Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας Τρίπολης καὶ Κοινωνιολογίας Παντείου. Πρωτοσύγκελλος Ι. Μητροπόλεως Φθιώτιδος.

¹ Marcel Proust, *Du côté de chez Swann*, Gallimard, Παρίσι 1972.

γλωσσικά τὸ ὀγκωδέστερο βιβλίο ἐκ τῶν ἕξι πρὸς ἐξέταση —θὰ πρέπει νὰ ξεπερνοῦσε τὶς 400 σελίδες.

Ἐφοδιασμένοι μὲ λεξικά, ξεκινήσαμε τὴν περιπλάνησή μας στὸ, καταρχὴν, χαῶδες καὶ δαιδαλῶδες προυστικὸ τοπίο, τόσο μορφολογικά (λεξιλογικά καὶ συντακτικά), ὅσο καὶ μὲ ἀλλαγές στὸ πρόσωπο τοῦ ἀφηγητῆ καὶ κυρίως ἀλλαγές χωροχρονικές.

Ὅποτε ἀπογοητευόμασταν ὅτι δὲν θὰ τὰ καταφέρουμε, χρησιμοποιοῦσαμε τοὺς ὑπόλοιπους συγγραφεῖς γιὰ χαρούμενα διαλείμματα καὶ πάλι ἐπὶ τὸ ἔργον. Μὲ λεξιλόγιο γραπτὸ πρὸς ἐκμάθηση, ὥστε νὰ γιγαντωθεῖ τὸ λεξιλογικὸ μας βεληνεκές καὶ νὰ μπορέσουμε κάποτε νὰ ὑπερηφανευτοῦμε (ἄμυαλα παιδιά), ὅτι δαμάσαμε τὸν Μινώταυρο. Ἐπένδυσα κιόλας τὸ δικό μου βιβλίο μὲ διαφανές αὐτοκόλλητο ὥστε νὰ διατηρηθεῖ καλύτερα ἀπὸ τὴν ταλαιπωρία τοῦ ἄνοιξε-κλείσε καὶ τῶν πολλῶν ὑπογραμμίσεων. Φυλάω σὰν πολύτιμο θυμητάρι τοῦτο τὸ βιβλίο τῆς πρώτης μου ἐπαφῆς μὲ τὸν χαλκέντερο Γάλλο μείζονα συγγραφέα, ἀποκομίζοντας τὴν αἴσθηση ἑνὸς κυνηγιοῦ τοῦ χαμένου θησαυροῦ ποὺ παίζαμε μικρὰ παιδιά. Κάτι σὰν τὶς *Περιπέτειες τοῦ Τὸμ Σόγερ* ἐκεῖ στὸν Μισσισιππὴ μὲ τὶς παιδικές παρέες καὶ τὶς δεισιδαιμονίες τῶν δυτικῶν πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς ποὺ μᾶς παραξένευαν—πιτσιρικάδες τότε— ὅπως καὶ τὴν ὁμορφὴ παλιακὴ μυρωδιὰ τοῦ ἐντυπωσιακοῦ πολυσέλιδου εἰκονογραφημένου βιβλίου² ποὺ λὲς καὶ ἔμπαινες καὶ σὺ μέσα στὶς εἰκόνες μέσα ἢ ἐκεῖνες ἔρχονταν πρὸς τὸ μέρος σου. Ἡ Μυστηριώδης Σπηλιὰ στὸν Τὸμ Σόγερ γινόταν ἀκατανίκητὴ ἀτραξιὸν στὶς σελίδες τοῦ μυθιστορήματος τῆς Ἀναζήτησης...

Μετὰ τὶς ἐπιτυχεῖς διπλωματικὲς ἐξετάσεις ἢ ἐνασχόλησή μου μὲ τὸν Προυστ διακόπηκε. Ἡ αἴσθηση ἦταν ὅτι κάτι σοβαρὸ περιέγραφαν οἱ σελίδες του, κάτι ποὺ μὲ κράτησε πιὸ κοντὰ σὲ αὐτὸν τὸν συγγραφέα ἀπὸ ὅ,τιστοὺς ἄλλους πρὸς ἐξέταση συγγραφεῖς. Ἐκανε μέσα ἐκεῖ τὴν ξαφνικὴ ἐμφάνισή της μιὰ “regression en arriere” ἢ ὅπως μᾶς ἐξηγοῦσε ἡ καλὴ μας καθηγήτρια Elisabeth Flegas,³ μιὰ ἄκρως εὐαίσθητὴ ὑπαρξη, ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ χωρὶς διαφήμιση καὶ συχνὴ ἐπισκέπτρια στὸ νησί τῆς Πάτμου, ὅπου ἀγαποῦσε νὰ πηγαίνει ὀλομόναχη, μελετώντας, προσευχόμενὴ καὶ γράφοντας. Αὐτὸ μὲ τὴν «ὀπισθοδρομικὴ μνήμη» σὰν κάτι νὰ μοῦ ἔλεγε, ἀλλὰ τελικὰ καὶ αὐτὸ καὶ πολλὰ ἄλλα μοῦ διέφευγαν. Σὰν νὰ ὀρθωνόταν ἓνα αἴτημα οἰκειώσεως αὐτῆς τῆς κατάστασης ποὺ ὅμως ἡ λογικοκρατούμενη-καρτεσιανὴ «κοινωνιολογική»

² Μάρκ Τουαίην, *Τὸμ Σόγερ*, [Τὰ Κλασσικὰ τῆς Ἄγκυρας, Συγγραφεῖς].

³ Γαλλίδα Καθηγήτρια Γαλλικῆς γλώσσας, στὴ μαχόμενη ἐκπαίδευση τῆ δεκαετίας τοῦ 80.

μου διαμόρφωση τότε απέκλειε. «Τὰ χέρια σου πάντως εἶναι χέρια ἱερέα», μοῦ εἶπε ἡ καθηγήτριά μου —σὲ ἀνύποπτο χρόνο— ἀφήνοντάς με παραξενεμένο καὶ ἀμήχανο τὴν τελευταία φορὰ πού εἰδωθήκαμε στὸ αἶθριο τοῦ Ἰνστιτούτου, τὸ θέρος τοῦ 1984.

Τὸν Ἀπρίλη τοῦ 1986 πέφτει στὰ χέρια μου ἑτεροχρονισμένα κατὰ μία χρονιά, μία συνέντευξη τοῦ μακαριστοῦ Νίκου Γαβριήλ Πεντζίκη, πού μὲ χτυπάει σὰν κεραυνός. Τὴν εἶχε παραχωρήσει στὸ περιοδικὸ *Τὸ Τέταρτο*⁴ τοῦ Μάνου Χατζιδάκη τότε, τὸ ὁποῖο δὲν κυκλοφόρησε γιὰ πολὺ, μὲ τίτλο «Προσεύχομαι στὰ πράγματα γιὰ νὰ μὲ δώκουν ζωή». Λίγο ἀργότερα,⁵ στὸ ἴδιο περιοδικὸ καὶ στὸν ἴδιο δημοσιογράφο (Στάθη Τσαγκαρουσιάνο) παραχωρεῖ συνέντευξη καὶ ὁ Γρηγοριάτης —τότε— Περουβιανὸς Ἱερομόναχος π. Συμεὼν (δὲ λὰ Χάρρα-Χίγγινσον), τὸν ὁποῖο καὶ γνώρισα τὸ θέρος τοῦ 1986 στὴ Μονὴ τοῦ ὁσίου Γρηγορίου καὶ πού —μαθαίνω ἀπὸ τὸν ἴδιο— εἶναι καρδιακὸς φίλος τοῦ Νίκου Πεντζίκη, ἀλλὰ καὶ ἔνθερος ἀναγνώστης τοῦ Προύστ, τὸν ὁποῖο μοῦ ἐγκωμίασε καὶ ἐκθύμως μοῦ συνέστησε. («Βρίσκομαι σὲ καλὸ δρόμο μᾶλλον, σκέφτηκα»). Ὁ τίτλος τῆς συνέντευξίς του αὐτῆς μὲ ἐξέπληξε: «Ὁ Θεὸς εἶναι σὰν τὸ καλὸ χαβιάρ».

Ἀλλὰ νὰ ἐπανέλθω στὸ κείμενο τῆς συνέντευξης τοῦ Νίκου Πεντζίκη. Βλέποντάς τον ἄνθρωπο χαρούμενο, μὲ ὑπέρογκη θύραθεν γνώση καὶ ταυτόχρονα μὲ πατερικὴ καὶ θεολογικὴ ἐνημέρωση δυσεύρετες, αἰσθάνθηκα μία θαλπωρὴ καὶ ταυτόχρονα ὅτι ὅλος αὐτὸς ὁ πλοῦτος γνώσεων καθόλου δὲν ἀπαξιώνεται μέσα στὴν Ἐκκλησία. Ἀντιθέτως, καταφάσκεται. Μοῦ ἔλειπαν ὅμως ἀκόμη κάποια κλειδιά γιὰ νὰ ἀποκωδικοποιήσω γρίφους, νὰ συναρμολογήσω τὸ πάζλ.

Σὲ αὐτὴ λοιπὸν τὴν συνέντευξη, γοητευμένος ἀπὸ «τὸν σοφότερο τῶν Ἑλλήνων»⁶ ἢ «βυζαντινὸ τῶν ἡμερῶν μας»⁷ ὅπως ἀποκαλεῖτο ὁ Πεντζίκης ἀπὸ ἀρκετοὺς διανοοῦμενους τῆ δεκαετία τοῦ '80, βάλθηκα μὲ ἓνα μπίκ, νὰ ὑπογραμμίζω τὰ ὀνόματα συγγραφέων, λογοτεχνῶν καὶ ποιητῶν πού ἀνέφερε: Τζόυς, Μέτερλινκ, Ντὲ Μποβουάρ, Προύστ, Ἰωάννη Καντακουζηνό, Ζενεβουά, Σιλόνε, Νίκολας Γκέιτς, Καστοριάδη, Βαφόπουλο, Βασίλειο Σταυρονικητιανό, Ὅμηρο, Σεφέρη, Μαρσέλ, Κουτρομπῆ, Γιανναρᾶ, Ἅγιο Νικόδημο, κλπ. Ὅποτε, παράλληλα μὲ τὴ μελέτη τῶν

⁴ Νίκος Γαβριήλ Πεντζίκης, «Προσεύχομαι στὰ πράγματα γιὰ νὰ μὲ δώκουν ζωή», *Τὸ Τέταρτο* 2 (1985), σ. 99-105.

⁵ Ἱερομόναχος Συμεὼν Γρηγοριάτης, «Ὁ Θεὸς εἶναι σὰν τὸ καλὸ χαβιάρ», *Τὸ Τέταρτο* 9 (1986), σ. 66-70, ἐδῶ σ. 66.

⁶ Πεντζίκης, «Προσεύχομαι», σ. 99.

⁷ Ὁ.π.

ἔργων του καὶ ἄλλων συνεντεύξεών του, ὅπως καὶ πανεπιστημιακῶν ἐργασιῶν καὶ ἐρευνῶν⁸ ποὺ ἀσχολοῦνται ἐξονυχιστικὰ μὲ τὸν ἴδιο, τὸ ἔργο του καὶ τοὺς συγγραφεῖς τοὺς ὁποίους ἀναφέρει, ἀρχίζει καὶ ἡ μελέτη καὶ αὐτῶν τῶν ἄλλων συγγραφέων στοὺς ὁποίους ὁ κυρ Νίκος παρέπεμπε.

Ἐδῶ λοιπόν,⁹ γίνεται μιὰ κριτικὴ ἀποτίμηση τοῦ ἴδιου τοῦ Πεντζίκη πάνω στὸ ἔργο τοῦ Προύστ, καὶ ἀρχίζω νὰ ἀντιλαμβάνομαι δύομισυ χρόνια μετὰ τὴν ἀποφοίτησή μου ἀπὸ τὸ Ἰνστιτοῦτο, ὅτι πρόκειται γιὰ κάτι πολὺ σοβαρὸ, διόλου ἀμελητέο, ποὺ ἡ πρώτη μελέτη στὴν πρωτότυπη γλῶσσα μὲ εἶχε προβληματίσει πλέον τῶν ὑπολοίπων πέντε συγγραφέων —«τῆς σειρᾶς» ἃς ποῦμε— ποὺ σᾶς ἀνέφερα στὴν ἀρχή. Λέει λοιπόν, ὁ Πεντζίκης σὲ αὐτὴ τὴν συνέντευξη γιὰ τὸν Προύστ: «Καὶ ἀπὸ τότε βλέπω ὄνειρα ξύπνιος. Δηλαδή αὐτὸ ποὺ ἀξιώθηκε ὁ Προύστ, ὅταν ξαναβρῆκε τὸν χαμένο καιρὸ, ξαναβρῆκε αὐτὸ τὸν κόσμον ... ποὺ εἶναι ταυτόσημος μὲ τὸν θάνατον μέσα στὴ ζωὴ μας, μέσα στὸ κορμὶ μας. Ἐγὼ αὐτὸ τὸ ζῶ καθημερινά .. ἔτσι κινήθηκε καὶ ὁ Προύστ κι ἔφτασε στὴν πραγματικότητά τοῦ ὄνειρου, ἀναζητώντας ὅλη τὴ χαμένη ζωὴ του».¹⁰

Ἄρα ἐδῶ περιγράφεται ταυτότητα ἐμπειρίας τοῦ Ὁρθόδοξου Πεντζίκη μὲ τὸν Παριζιάνο ἐστέτ, καὶ ὄχι μόνον, ἀλλὰ χρησιμοποιεῖται καὶ τὸ ρῆμα «ἀξιώθηκε» ἀπὸ τὸν θεσσαλονικιὸ παιζω-γράφο.

Ὅποτε ἀρχίζω τὴν ἐπώδυνη ἀνάγνωση ἐννέα μηνῶν ἀποκλειστικὰ πάνω στὴν *Ἀναζήτησι*, ἀπὸ τὴν 3-τομὴ ὀλοκληρωμένη γαλλικὴ ἔκδοσι Laffont-Bouquins.¹¹

Τὸ κείμενο ἦταν δύσβατο, ἀπαιτοῦσε ἐπιμέλεια, πολλὲς ἐπαναλήψεις, ὑψηλὸ ποσοστὸ συγκέντρωσης, ἀγῶνα κατὰ τοῦ συχνοῦ ἐκνευρισμοῦ λόγῳ ὅλων αὐτῶν, δὲν

⁸ Δειγματοληπτικὰ ἀναφέρω τοὺς Ἀναστάσιο Πολυχρονιάδη, Ἀλέξανδρο Κοσματόπουλο, Ἀνέστη Κεσελόπουλο-σύμβουλο καθηγητὴ μου, Πορφύριο Προδρομίτη, Ἀρχιεπίσκοπο Αὐστραλίας Στυλιανὸ Χαρκιανάκη, τοὺς καλοὺς μου φίλους καθηγητὴ Χρυσόστομο Σταμούλη καὶ Παναγιώτη Θωμᾶ.

⁹ Πεντζίκης, «Προσεύχομαι», σ. 103, 104.

¹⁰ Ὁ.π.

¹¹ Τοῦ 1987. Τὸν Ἰούνιο τοῦ 2016 βρίσκω στὸ Παρίσι σὲ παλαιοπωλεῖο τοῦ Σηκουάνα καὶ σὲ μονότομη ἔκδοσι ὀλοκληρὸ τὸ ἔργο, 2401 σελίδες —καινούργιο μάλιστα βιβλίον, ἀπλῶς χωρὶς τὴν κασσετίνα του—, στὴν τιμὴ εὐκαιρίας τῶν μόλις 22 Εὐρώ. Ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας ἔλεγε πῶς προτιμοῦσε τὸ κείμενον νὰ ἐκδίδεται χωρὶς σχολιασμό, καὶ ἡ ἔκδοσι αὐτὴ (Gallimard-Quattro) προσέφερε τὸ κείμενον ἀσχολίαστο. Βεβαίως διατηροῦσα καὶ τὸ ἡμιτελὲς κείμενον τοῦ ἀείμνηστου Ζάννα τοῦ ΗΡΙΑΝΟΥ, ὅπως καὶ τὴν τετελεσμένην 7-τομὴ κολοσσιαία δουλειὰ τῆς ΕΣΤΙΑΣ, 2018 —ἀπὸ τίς καλύτερες διεθνῶς— μὲ τὸν Παντελὴ Ποῦλο νὰ φέρνει σὲ πέρας τὴ δουλειὰ τοῦ Ζάννα ποὺ εἶχε ξεκινήσει νὰ μεταφράζει (1969) φυλακισμένος ἀπὸ τοὺς χουντικούς, ἀλλὰ μὲ τοὺς ἐξαιρετικὰ διαφωτιστικὸς σχολιασμούς, ἀντίγραφο μᾶλλον τῆς ἐπίσης 7-τομης γαλλικῆς ἐκδόσεως τῆς Gallimard, 1988-1990 ἢ αὐτῆς τοῦ 1992. Ἡ ὀλοκληρωμένη ἑλληνικὴ μετάφρασις ὑπῆρξε ἐγγεῖρημα 49 ἐτῶν.

σοῦ συγχωροῦσε λάθη κατανόησης, ἡ γραφή ἦταν ἔλλειπτική, ἑλικοειδῆς καὶ μακροπερίοδος, τεράστιες φράσεις μὲ ἀλλαγὲς ὑποκειμένου ἀφήγησης (ὁ συγγραφέας ἔχει ἐπιπλέον ἐξηγήσει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς συγγραφῆς —ὅταν καὶ γράφει τὸ τέλος τοῦ μυθιστορήματος— ὅτι ὁ ἀφηγητὴς δὲν εἶναι αὐτός) καὶ ἀλλαγὲς χωροχρονικῶν πλαισίων. Ἔτσι, κρατιόσουν τεταμένος σὰν κάποιον ποὺ περιμένει κρίση ἄσθματος καὶ ποὺ ὁ χρόνος του μεταλλάσσεται σὲ «ἀσθμαίνοντα» (*temps halétant*).

Μὲ «ἀνακούφιση» —ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ— εἶχα μάθει ὅτι ὁ συγγραφέας ἔπασχε ἀπὸ σοβαρὲς κρίσεις ἄσθματος,¹² πρᾶγμα ποὺ δυσκόλευε ἔτι περισσότερο τὸ τραχὺ καὶ ὑγρὸ κλίμα τῆς γαλλικῆς πρωτεύουσας. Ἡ «ἀνακούφιση» αὐτὴ μεγάλωσε ὅταν τὸ μάτι μου ἔπεσε σὲ ἓναν τίτλο ἄρθρου τοῦ Ζὰν Πλυμιέν¹³ στὴν παλιὰ Ἐπιθεώρηση Βιβλίου *Διαβάζω*¹⁴ μὲ ἀφιέρωση τοῦ τεύχους στὶς ἀσθένειες τῶν συγγραφέων. Ἐκεῖ λοιπόν, στὸν ὑπότιτλο ἀναρωτιέται ὁ ἀρθρογράφος μήπως τὸ ἔργο τοῦ Προῦστ «δὲν εἶναι παρὰ μιὰ κρίση ἄσθματος ποὺ ἀναπτύσσεται σὲ χιλιάδες σελίδες»!¹⁵

Κατόπιν ὁ Πλυμιέν χωρὶς νὰ μᾶς παραπέμπει κάπου, μᾶς ἀναφέρει λόγια τοῦ συγγραφέα:

Βρίσκομαι μέσα σὲ μιὰ φρικτὴ κρίση ἄσθματος. Ὁ θόρυβος τῶν ρόγχων μου σκεπάζει τὸν θόρυβο τῆς πέννας μου καὶ τοῦ μπάνιου ποὺ κάνει κάποιος στὸν ἐπάνω ὄροφο... αὐτὲς οἱ καθημερινὲς κρίσεις ποὺ διαρκοῦν ὡς τὸ βράδυ καὶ ὅταν τελειώνουν μὲ ἀφήνουν, αὐτὴ τὴν ἐποχὴ ὅπου κανένα ρεῦμα ἀέρος δὲν τὸ διαλύει, μέσα σ' ἓνα σύννεφο καπνοῦ ὅπου θ' ἀρνιόσαστε νὰ μπεῖτε, σᾶς τ' ὀρκίζομαι, ὅπου θὰ σᾶς περιμένουν μόνο τὰ δάκρυα κι ὁ βήχας... ἐγὼ ποὺ δὲ μπορῶ νὰ πλησιάσω ἓνα λουλούδι χωρὶς νὰ ὑποκύψω ἀμέσως σ' ἓνα χεῖμαρρο φτερνισμάτων.¹⁶

Συνεχίζοντας τὴν προβληματικὴ του ὁ Πλυμιέν παραπέμπει στὸν γιατρὸ Ζὼρζ Ριβάν,¹⁷ ὁ ὁποῖος φαίνεται στενὰ νὰ συσχετίζει τὸ ἄσθμα μὲ τὴ συγγραφὴ: «γιὰ κάποιον ὑγιὴ ἄνθρωπο μιὰ τριανταφυλλιά εἶναι μιὰ τριανταφυλλιά. Γιὰ τὸν Προῦστ

¹² Πρώτη κρίση σοβαρῆς δύσπνοιας σὲ οἰκογενειακὸ περίπατο στὸ δάσος τῆς Βουλώνης σὲ ἡλικία 9 μόλις ἐτῶν -1880, μὲ τὴν ἱατρικὴ τῆς ἐποχῆς (καὶ μὲ πατέρα καὶ ἀδελφὸ καθηγητὴ τῆς Ἰατρικῆς Σχολῆς τοῦ Παρισιοῦ καὶ χειρουργὸ ἀντίστοιχα) νὰ μὴν μπορεῖ νὰ προσφέρει τίποτα.

¹³ Jean Plumyène, «Ἀναζητώντας τὴ χαμένη ἀνάσα», *Διαβάζω* 281 (1992), σ. 33-35.

¹⁴ Ὁ.π.

¹⁵ Ὁ.π., σ. 33, ἡ φράση ὡς ὑπότιτλος τοῦ μνημονευόμενου ἄρθρου.

¹⁶ Ὁ.π., σ. 34.

¹⁷ Georges Rivane (:), "*L' influence de l' asthme sur l' oeuvre de Marcel Proust*" (*Ἡ ἐπίδραση τοῦ ἄσθματος στὸ ἔργο τοῦ Μαρσέλ Προῦστ*), La Nouvelle Édition, 1945, χωρὶς παραπομπή. Ἀναφέρει ἐπίσης πρὸς ἐμπλουτισμὸ τῆς προβληματικῆς του ὁ Πλυμιέν καὶ ἓνα δυσεῦρετο δοκίμιο τοῦ ἐξαιρετικοῦ Γαλλοεβραίου παιδίατρου Robert Debré (1882-1978): "Marcel Proust, ses sommeils et ses reveils" («Μαρσέλ Προῦστ, οἱ ὕπνοι του καὶ τὰ ξυπνήματά του») 1962.

είναι μια κρίση άσθματος». Δηλαδή, ή παραμικρή μυρωδιά, τὸ πιὸ ἀνεπαίσθητο ρεῦμα ἀέρος εἶναι γι' αὐτὸν προμήνυμα ὀδύνης καὶ συνάμα τὸ ξεκίνημα μιᾶς ἀναζήτησης, τῆς ἀναζήτησης τοῦ χαμένου γιὰ πάντα χρόνου, τοῦ χρόνου τῆς παιδικῆς ἡλικίας, ὅταν μποροῦσε νὰ πλησιάσει ἄφοβα τὰ λουλούδια.. ὅταν μποροῦσε νὰ χρησιμοποιήσει τὶς αἰσθήσεις του ἀτιμώρητα.. ἀκόμα καὶ ἡ ἔλξη ποὺ νιώθει γιὰ τὰ ὀνόματα περιοχῶν συνδέεται μὲ τὴν παθολογία τοῦ ἀσθματικοῦ. Συσχετίζει γιὰ παράδειγμα τὸ ὄνομα Guermites μὲ ἓνα μπαλόνι ποὺ «ὅταν καταφέρει νὰ τὸ σπάσει ἐλευθερώνοντας ὅ,τι περιέχει, ἀναπνέει τὸν ἀέρα τοῦ Combray, τῆς συγκεκριμένης χρονιάς, τῆς συγκεκριμένης ἡμέρας, ἀνακατεμένο μὲ μιὰ μυρωδιά λευκάκανθας ποὺ τὴν ἀναταράζει ὁ ἄνεμος τῆς γωνίας τῆς πλατείας», συνεχίζει ὁ Πλυμιέν γιὰ τὸν συγγραφέα καὶ πάλι χωρὶς συγκεκριμένη παραπομπή.¹⁸

Ὅσο γιὰ τὸν ἰδιαίτερο ρυθμὸ τῆς προυστικῆς φράσης λέει ὁ Πλυμιέν, μεταφέροντας τὴ διάγνωση τοῦ γιατροῦ Ριβάν, «εἶναι ἀκριβῶς ὁ ρυθμὸς τῆς ἀσθματικῆς κρίσης. Τὸ νὰ λέει κανεὶς πὼς ὁ Προῦστ γράφει ὅπως ἀναπνέει δὲν εἶναι λόγια κενὰ περιεχομένου, ἀλλὰ ἡ αὐστηρὴ ἀλήθεια. Ὁ ρυθμὸς τῆς φράσης του εἶναι τὸ λογοτεχνικὸ ἀποτέλεσμα τῆς πιστῆς καταγραφῆς μιᾶς κρίσης δύσπνοιας».¹⁹

Θὰ ἔλεγα σὰν προσωπικὴ ἐντελῶς ἄποψη καὶ συμφωνώντας γενικὰ μὲ τοὺς προαναφερθέντες, ὅτι στὴ διάρκεια συγγραφῆς χιλιάδων σελίδων καὶ ἐν μέσῳ ἀναρίθμητων ἀσθματικῶν κρίσεων καὶ γενικῆς δύσπνοιας, τόσων συχνῶν ἀπειλῶν παραλίγο «μόνιμων» ἀπωλειῶν τοῦ, καταγράφει τὴν ἐναγώνια προσπάθειά του νὰ κρατηθεῖ στὴ ζωὴ «φοδράροντας» διπλὰ τὸν τελευταῖο: μὲ ζωγραφικὴ τὸ χῶρο καὶ μὲ μουσικὴ τὸ χρόνο. Ἡ Τέχνη σὰν αἰωνιότητα τὸν διασώζει, φαίνεται, ἀπὸ βέβαιο πνιγμὸ. Ἀπὸ σωρεία πνιγμῶν. Κάθε αἴσθηση πνιγμοῦ καὶ μία πρόβα θανάτου.

Μὲ τὴ πρόοδο τῆς ἐπιστήμης, τὸ ἄσθμα ταυτοποιεῖται ὡς ἡμέραι σὲ ψυχοσωματικὴ ἀσθένεια καί, αἰτιολογώντας τὴν ψυχαναλυτικῶς, ἡ κρίση δύσπνοιας γίνεται τὸ μέσον ποὺ ἐπινοεῖ ὑποσυνείδητα ὁ μικρὸς Μαρσέλ, γιὰ νὰ ἀπαιτήσῃ τὴν παρουσία τῆς μητέρας του, νὰ διεκδικήσῃ τὴν ἀγάπη της, νὰ ἐξασφαλίσῃ τὸ βραδινὸ του φιλί. Ἡ Σελέστ, γκουβερνάντα του κατὰ εἴκοσι ἔτη νεότερή του, ἡ ὁποία «συν-τήκεται» ἐρωτευμένη μαζί του μέσα στὸ δωμάτιο τῆς συγγραφῆς (ἐπενδυμένο μὲ φελλὸ γιὰ ἠχομόνωση) πρὸς τὰ τέλη τῆς ζωῆς του, διαμαρτύρεται ὅταν τὸ ἀκούει, μᾶς λέει ὁ Πλυμιέν: «Παραλίγο νὰ ποῦνε ὅτι εἶχε ἐφεύρει τὸ ἄσθμα του, στὴν ἀρχὴ μὲ τὴν ἀθῶα

¹⁸ Plummyène, «Ἀναζητώντας τὴ χαμένη ἀνάσα», σ. 34.

¹⁹ Ὁ.π., σ. 34.

πονηριά τῶν παιδιῶν γιὰ νὰ μονοπωλήσει τὴ μητέρα του, κι ὕστερα, στὴ συνέχεια, γιὰ νὰ γίνῃ ἐνδιαφέρων στὰ μάτια τοῦ κόσμου».²⁰

«Δὲν μποροῦμε νὰ κατηγορήσουμε τὴ Σελέστ γιὰ τὴν ἄγνοια ποὺ δείχνει σχετικὰ μὲ τὴ συμβολὴ τῆς ψυχανάλυσης στὶς φιλολογικὲς ἐπιστῆμες. Ἀλλὰ δὲν μποροῦμε ν' ἀγνοήσουμε τὴν ἀφελή της διαμαρτυρία»,²¹ καταλήγει τελικὰ ὁ Πλυμὲν.

Ὁ Νίκος Πεντζίκης ἀπὸ τὴν ἄλλη κάνει ἀρκετὲς ἀναφορὲς στα δικά του κείμενα σὲ νευρολόγους καὶ ψυχιάτρους, ὁ ἴδιος ἔχοντας μελετήσει ἀρκετοὺς ἀπὸ αὐτούς. Φαίνεται γνώστης τῶν ψυχαναλυτικῶν θεωριῶν, δὲν τὶς καταδικάζει φανατικῶ τῶ τρόπῳ —ἄλλωστε καὶ ὁ Φρόυντ καὶ ἡ Χόρνερ καὶ ὁ Λακάν καὶ ἡ Κλάιν καὶ ἡ Ντολτό, τολμῶ νὰ προσθέσω καὶ τὸν Κάρλ Μάρξ— σπουδαίως ἔχουν συνεισφέρει στὴν κατανόηση τοῦ πολύπλοκου σύγχρονου ἀνθρώπου. Τὴ φιλαυτία καὶ τὴ φιλαργυρία τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου δὲν μπορεῖ νὰ κατανοήσῃ σὲ βάθος κάποιος μελετητὴς τοῦ σύγχρονου πολιτισμοῦ, χωρὶς τὴν προσεκτικὴ μελέτη τόσο τοῦ Φρόυντ καὶ τῶν ἐπιγόνων του, ὅπως καὶ τοῦ Μάρξ, οἱ ὁποῖοι μᾶς προσφέρουν τὴν σύγχρονη ὀρολογία, «ἐπικαιροποιώντας» τοὺς λεκτικούς μας ἐξοπλισμούς, γιὰ νὰ περιγράψουμε ἀκριβέστερα τὶς ἴδιες καὶ ἀπαράλλακτες ἀνθρώπινες ἀδυναμίες.

Συντρέχουν ὡστόσο ἀπὸ καιρὸ καὶ οἱ Ἀνθρωπιστικὲς Ἐπιστῆμες στὴν ἀνεύρεση παραδόξου καὶ πρωτόφαντου ἴσως γι' αὐτὲς, ἂν καὶ ὑπόρητα ρέοντος μέσα τους «φρέατος ἀγάπης ποὺ διαρρέει ὁλῶν τῶν ἀνθρώπων τὰ σωθικὰ ἀρδεύοντας μὲ ἀθανασία τὰ φθειρόμενα πῆλινα σώματά τους».²² Ὑποδορίως, στὸ βάθος τῆς κοίτης τους κάτω ἀπὸ τὰ φερτὰ ὑλικά τῶν προσχώσεων ἢ σπῖθα ἀναμένει. Μᾶς ἐκπλήσσουν εὐχάριστα τίτλοι μελετῶν ἐγκρίτων ἐπιστημόνων καὶ δὴ κληρικῶν, ὅπως τοῦ δοκιμίου «Ὅψεις τοῦ Ὁμοουσίου στὴ σύγχρονη Ψυχανάλυση»²³ τοῦ π. Ἀθανασίου Παραβάντσου, ὅπως καὶ σημαντικὸς στὸν τομέα αὐτοῦ τοῦ τόσο ἀπαραίτητου καὶ ζωογόνου διαλόγου ἀναδεικνύεται ὁ π. Νικόλαος Λουδοβίκος, ἔχοντας καὶ αὐτὸς ἀρχικὰ θητεύσει στὸ χῶρο τῆς Ψυχοαναλυτικῆς.

Ὁ διάλογος λοιπὸν αὐτὸς, ὑπάρχει σὲ ὅλο τὸ μῆκος καὶ τὸ πλάτος τοῦ ἔργου τοῦ Νίκου Πεντζίκη, ἄλλοτε ὑφέρπων καὶ ἄλλοτε ἐκδηλός. Καὶ ἐπειδὴ πατάει ὁ ἴδιος ὁ παιζω-γράφω-ς στὸ στέρεο ἔδαφος τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐμπειρίας δὲν συγκρούεται μὲ

²⁰ Ὁ.π., σ. 34.

²¹ Ὁ.π., σ. 35.

²² Ν. Γ. Πεντζίκη, «Ὑποσυνειδήτου κλίμαξ καὶ σουρρεαλισμός», στὸ *Ἀντρέας Δημακοῦδης καὶ ἄλλες ἱστορίες χαμοῦ καὶ δεύτερης πανοπλίας*, ΑΣΕ, Θεσσαλονίκη, 1977, σ. 174-190, ἐδῶ σ. 185.

²³ antifono.gr, Θεολογία, 16 Ἰουλίου 2022.

κανέναν αλλά άπλως ύπερβαίνει. Όχι «έναντίον» και «κατά», αλλά «πέρα από». Έτσι μās άποκαλύπτει τον πνευματικό όρίζοντα τών πραγμάτων, πράγμα που στα στενά τους όρια οί Άνθρωπιστικές Έπιστήμες ούτε καν ύποπτεύονται.

Στην συνέντευξή του «Ποτέ δέν θα γίνω λογοτέχνης»,²⁴ ό Πεντζίκης έρωτάται άνέχει σχέση τó έργο του με τó έργο του Προύστ. Άπαντάει ύπερθεματίζοντας: «Βέβαια. Έκείνος στο *Άναζητώντας τó χαμένο καιρό*, δέν κάνει μιá προσπάθεια μνημική του άπωλεσθέντος χρόνου; Στο τελευταίο του βιβλίο, τó *Le Temps Retrouvé*, δέν φτάνει στο να έχει τó αίσθημα του ξανακερδισμένου χρόνου, αλλά σε ένα άλλο επίπεδο; Στο επίπεδο από όπου άρχινάει ή παραίσθηση, δηλαδή εκεί που ό άνθρωπος παύει να είναι φυσιολογικός»;²⁵

Άλλωστε σε άλλη συνέντευξή του ό θεσσαλονικιός συγγραφέας αναφέρει ότι

οί τάσεις τής σύγχρονης λογοτεχνίας είναι ολοένα βαθύτερες άναδρομές στους χώρους τής μνήμης, από τó όνειρο και τά δεδομένα τής ψυχανάλυσης. Στην περιοχή. Στα ευρύτερα όρια τής ταύτισης τής φυσιολογίας με τήν παθολογία. Έκεί που ή ζωή άρχινά να παρομοιάζει με τó θάνατο και ό θάνατος με τή ζωή. Όπου άνέκαθεν βρίσκονται οί πηγές του μύθου, μοναδικής έξόδου από τά θλιβερά και τó άγχος.²⁶

Έννοείται ότι μιλώντας για παραίσθηση και μη φυσιολογικότητα ό Πεντζίκης δέν έννοει διαταραγμένες ψυχιατρικώς καταστάσεις, αλλά τόν «έμποτισμό» και τήν ύπέρβαση ενός στείρου όρθολογιστικού πνεύματος από τó ύπέρλογο και για τούτο όντως λογικό τής πίστης. Η παραίσθηση ή και ή ταύτιση παθολογίας-φυσιολογίας ως στεγανών κατηγοριών ύπερβαίνονται, άποτελώντας ή μία όψη τής άλλης μέσα στο Φως του Χριστού. Όταν κάνει λόγο γι' αυτές, σαφώς και έννοει τήν άνατροπή του κοσμικού τρόπου σκέψης και ζωής. Πέρα από τó «καλό» και τó «κακό», ύπάρχει μόνο κίνηση και αυτή ή κίνηση είναι ή Άγάπη.²⁷

Ποιός άγιος θεωρείται «φυσιολογικός» από τή σύγχρονη ψυχολογία; Ποιά normalité θα άνεύρουν μέσα στα συναξαριακά κείμενα (καθημερινό έντρύφημα του Πεντζίκη) οί ψυχαναλυτές και οί ψυχολόγοι, εκεί ειδικά που περιγράφονται οί σφοδρές μάχες τών Αγίων, όχι μόνο νοερώς, αλλά και αισθητώς με τισ δυνάμεις του πονηρού; Σαφώς και ύπάρχουν εύάριθμες φωτεινές έξαιρέσεις, όπως ή πρωτότυπη

²⁴ Πεντζίκης, «Ποτέ δέν θα γίνω λογοτέχνης», *Διαβάζω*, 11 (1978), σ. 22-31, έδω βλ. σ. 23, 24.

²⁵ Ό.π.

²⁶ Συνέντευξη του Ν. Γ. Πεντζίκη, *Έλεύθερη Γενιά*, (μηνιαίο περιοδικό για τισ μαθητικές κοινότητες), 19, (1978), σ. 5.

²⁷ Πεντζίκης, «Προσεύχομαι», σ. 105.

μελέτη τοῦ Νευρολόγου Καθηγητῆ Ἱατρικῆς στὸ ΑΠΘ καὶ Θεολόγου, Σταύρου Μπαλογιάννη²⁸ ἢ ὁποία τιτλοφορεῖται: *Συμεὼν ὁ Ἐμέσης, τὸ ψυχικὸν περίγραμμα ἐνὸς Ἁγίου διὰ Χριστὸν σαλοῦ*.

Ὅπως καὶ ὅταν ὁ Νίκος Πεντζίκης λέει ὅτι «ὁ μῦθος εἶναι ἢ ἀνέκαθεν ἀλήθεια»²⁹ καὶ ὅτι ἀντλεῖ παρηγορία ἀπὸ τοὺς μύθους, ἐννοεῖ «τὰ πράγματα ποὺ τοῦ δίνουν ζωὴ»,³⁰ ὅπου πράγματα, πραγματικότητες, οἱ ἄκτιστες ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ζωοποιὸς τους δύναμη. Μῦθος εἶναι κατ' αὐτὸν ἢ ἐλάχιστη καὶ ἄρα μέγιστη κεκρυμμένη παραμυθία τοῦ Λόγου Ἰησοῦ Χριστοῦ ποὺ ντύνει τοὺς ἀπαρηγόρητους γυμνοὺς οἱ ὁποῖοι προσβλέπουν σὲ Αὐτόν. Καὶ ὁ Ὅποῖος ὡς Θεανθρωπότητα τοὺς «πλήττει» καίρια καὶ εὐθύβολα μὲ τὸν Ἑρωτὰ Του καὶ κεῖνοι τοῦ παραδίδονται ἄνευ ὄρων καὶ ὀρίων.

Γνώριζε πολὺ καλὰ καὶ τὸν Ὑπερρεαλισμό. Τὸ μυθικὸ κλίμα στὸ ὁποῖο ἀναφέρεται δὲν ἔχει νὰ κάνει μὲ ἀνακατατάξεις καὶ ἀνατροπὲς δῆθεν ἐπαναστατικές ἀλλ' ὅμως ἐπιπόλαιες, στὴν ἐπιφάνεια τῶν ὄντων καὶ τῶν ὀνομάτων, ποὺ οἱ ὑπερρεαλιστὲς συγγραφεῖς ἐπαγγέλονται, ἀλλὰ «ἦταν κάτι ἀπείρως βαθύτερο καὶ οὐσιαστικότερο, ἐφόσον ἐξασφάλιζε μιὰ δημιουργικὴ “συνάρτηση” ὄλων τῶν θραυσμάτων, τραυμάτων καὶ κλασμάτων στὴ ζωὴ καὶ τὴ σκέψη τοῦ πιστοῦ ἀνθρώπου».³¹

Ὁ Προύστ διαφοροποιεῖται ἀπὸ τοὺς ὑπερρεαλιστὲς, καταρχὰς διότι τὸ ἔργο του, ἂν καὶ ἀρκετὰ ἰδιότυπο, κατατάσσεται στὸ ψυχολογικὸ μυθιστόρημα: πρόκειται γιὰ μία ἐνδελεχὴ ἀνάλυση καὶ παρατήρηση «ἀνατομικὴ», ἀμφιβληστροειδοῦς ἀκριβείας, τῶν ἐντυπώσεων τῆς στιγμῆς ἀπὸ διάφορες ἀφορμὲς ποὺ γεννοῦν κυκεῶνες συναισθημάτων, ἀλλὰ ἐκκινεῖ καὶ ἀπὸ τὰ στιγμιαῖα συναισθήματα, ὅπως καὶ ἀναμιγνύει καὶ λεπτομερεῖς ἀξιολογήσεις διάσημων ζωγραφικῶν πινάκων τῆς ἐποχῆς, κυρίως ἱμπρεσιονιστῶν.³² Ἡ ἀνάλυση τῆς ἀνθρώπινης ψυχοσύνθεσης

²⁸ Σταύρος Μπαλογιάννης, «Το μαρτύριον τῆς σαλότητος: Αναφορὰ εἰς τὸν Ἁγιὸν Συμεῶνα τὸν διὰ Χριστὸν σαλόν», *Πρακτικὰ ἸΔ' Συνεδρίου Ἱ. Μητρ. Θεσσαλονίκης Ἡ μήτηρ ἡμῶν Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία*, Θεσσαλονίκη-Ελλάς, σ.321-460.

²⁹ Πεντζίκης, «Προσεύχομαι», σ. 99

³⁰ Νίκος Γαβριήλ Πεντζίκης, «Προσεύχομαι στὰ πράγματα γιὰ νὰ μὲ δώκουν ζωὴ. Μια ἀρχαϊκὴ συνέντευξη ἐνὸς ἀπὸ τοὺς σημαντικότερους εκπροσώπους τῆς πνευματικῆς ζωῆς μας, στὸν Στάθη Τσαγκαρουσιάνο», στο: <https://www.lifo.gr/culture/vivlio/nikos-gabriil-pentzikis-proseyhomai-sta-pragmata-gia-na-me-dokoy-n-zoi> [πρόσβ. 20 Δεκεμβ. 2023].

³¹ Ἀρχιεπ. Αὐστραλίας Στυλιανοῦ, πρόλογος στὸ Ν. Γ. Πεντζίκη, *Πρὸς Ἐκκλησιασμόν*, ΙΝΔΙΚΤΟΣ, Ἀθήνα 2007, σ. 10.

³² βλ. τὴν ἐξοχὴ ἐργασία τοῦ Eric Karpeles, *Ἡ Ζωγραφικὴ στὸ ἔργο τοῦ Προύστ*, Εστία, Ἀθήνα 2008, ἢ ὁποία ἀναδεικνύει τὸν «εἰκαστικὸ χαρακτήρα» τοῦ ἔργου του. Εὐκταῖο θὰ ἦταν νὰ ὑπάρξει καὶ

πραγματοποιείται από τον συγγραφέα με «λεπτότητα και λεπταισθησία ώρολογοποιού». ³³Όλα αυτά δὲν σημαίνουν ὅτι δὲν ἐπισυντρέχει καὶ ἡ ταυτόχρονη κατάδυση καὶ ὑποσκαφή στὸς βαθύτερους χώρους τῆς μνήμης, ὅπου κάποιες φορές, π.χ. βουτώντας στὸ τσάι μία μαντλέν (εἶδος γαλλικοῦ βουτήματος ιδιαίτερα προσφιλοῦς στὸ φοιτητόκοσμο), αἴφνης, μαζί με μία αἴσθηση ἀλλοτινῆ, ὅσο καὶ παροντική, τὸν γλυκαίνει μία παρηγοριά. Αὐτὴ ἡ παρηγοριά, συγκεφαλαιώνει τὸν χρόνο του. Τὸν κερδίζει.

Ἐδῶ βρίσκει σημεῖα ὁ Πεντζίκης ἀπὸ τὰ ὁποῖα «πιάνεται» γιὰ νὰ διατυπώσει *expressis verbis* τὴ λογοτεχνικὴ του συγγένεια με τὸν Γάλλο συγγραφέα, ἔχοντας καὶ ὁ ἴδιος χαρακτηριστικὴ ἐσωτερικότητα στὸ ἔργο του, ἀνάλυση τῆς στιγμῆς καὶ τῆς λεπτομέρειας ἐξαντλητικῆ, χαλαρὰ χωροχρονικὰ πλαίσια καὶ στιγμὲς ἐπανεύρεσης τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ τῶν πάντων μέσα στὸν Χριστό, εἰδικότερα μετὰ τὸν συμβολικὸ «μεταθανάτιο διάπλου» ³⁴ καὶ τὴν πνευματικὴ ἀγωγή ποὺ λαμβάνει ὕστερα ἀπὸ τὸν αὐτοκτονικὸ πνιγμὸ του στὸν Ρῆνο. Αὐτὸ τοῦ τὸ χαρίζει ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ Μνήμη Της, στὴν ὁποία χαριτωμένα μετατίθεται ἤδη ἀπὸ τὰ ἐδῶ.

Ὁ Φρανσουὰ Βεζέν στὸ ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέρον ἄρθρο του «Ὁ Προῦστ καὶ οἱ φιλόσοφοι» ³⁵ κάνει μιὰ σπουδαία σύντομη μελέτη τοῦ Χρόνου στὸν Προῦστ, καὶ τὶς φιλοσοφικὲς ἐπιρροὲς ποὺ ἔχει δεχθεῖ. Ἐνῶ ὁ ἴδιος πολλές φορές ὁ συγγραφέας φαίνεται νὰ συμπαρατάσσεται με τὸν Ἀριστοτέλη, τὸν Ἀνρί Μπεργκσὸν καὶ τὸν Ἐντμουντ Χοῦσσερλ, σύμφωνα με τοὺς ὁποίους χρόνος καὶ αἰωνιότητα ἀντιπαρατίθενται καὶ ἡ αἰωνιότητα νοσταλγεῖται, κάτι δηλαδὴ ποὺ θυμίζει κλασσικὴ μεταφυσικὴ, «μιὰ συστηματικὴ καὶ πιὸ ἐνημερωμένη ἀνάγνωση», λέει ὁ Βεζέν,

θὰ μᾶς κάνει νὰ προαισθανθοῦμε ὅτι, ...τὸ προυστικὸ ἐγγεῖρημα δὲν ἀφήνεται νὰ κλειστεῖ μέσα στὴν κλασσικὴ ἐρμηνεία ὅπου ὁ χαμένος χρόνος καὶ ὁ χρόνος ποὺ ζαναβρέθηκε ἀντιπαρατίθενται. Ἄν ὁ χαμένος χρόνος (ποὺ δὲ γυρνᾶ πίσω ποτὲ) ὡστόσο ζαναβρίσκεται, εἶναι με τὴν ἰκανότητα τοῦ ἀναδύεσθαι ἐκ νέου ποὺ κατοικεῖ ἐντὸς του, καὶ ποὺ ἀποκαλύπτει ὅτι ποτὲ δὲν ἔχει περάσει ἐντελῶς. Ἐδῶ, τὸ παρελθὸν δὲν ἀναπολεῖ αὐτὸ ποὺ εἶναι πίσω ἀπὸ μᾶς, ἀλλὰ αὐτὸ ποὺ μένει μπροστὰ ἀπὸ μᾶς, μὴ

μιὰ ἐργασία παρόμοια γιὰ τοὺς μουσικοὺς ποὺ ἀναφέρονται στὶς χιλιάδες τῶν σελίδων του, ἂν δὲν ὑπάρχει ἤδη.

³³ Γιόζεφ Τσάπσκι, *Ὁ Προῦστ ἀντίδοτο σὴν κατάρρευση*, Ποταμός, Αθήνα 2021, ἡ φράση ἀπὸ τὸ ὀπισθόφυλλο τοῦ βιβλίου.

³⁴ Ὁ ὅρος ἀνήκει στὸν ἐκ Μαντουδίου Παναγιώτη Μαστροδημήτρη, βλ. ἐκτενέστερα *Ἡ Ἐκκλησία ὡς τέλος καὶ ὡς ἀποκάλυψη στὸν Παπαδιαμάντη καὶ στὸν Πεντζίκη*, Δόμος, Αθήνα 1998.

³⁵ Φρανσουὰ Βεζέν, «Ὁ Προῦστ καὶ οἱ φιλόσοφοι», *Διαβάζω*, 52 (1982), σ. 64-68.

χάνοντας έτσι ποτέ τη διάσταση του μέλλοντος, πού είναι ή αληθινή διάσταση του χρόνου. Γιατί αν ή αναζήτηση του χαμένου χρόνου αναπολεί τη φυγή του χρόνου, αυτό δέ γίνεται ώστόσο μέσφενός *deus ex machina* με τον όποιο καταλήγει ό κύκλος τών μυθιστορημάτων με τόν χρόνο πού ξαναβρέθηκε...ό χρόνος... όπως αναδύεται ξανά στό έργο του Προύστ, δημιουργεί ρήξη με την τρέχουσα, ακριβή, χρονολογική παράσταση πού έχουμε γι' αυτόν, την παράσταση μιās διαδοχής στιγμών πού φεύγουν και χάνονται στην άβυσσο του παρελθόντος... είναι ή Χαϊντεγκεριανή έκρηξη μιās “*αύθεντικής χρονικότητας*” πού επέρχεται *αίφνίδια*, και για την όποία, δυνατότητα και πραγματικότητα δέν δένονται πιά μεταξύ τους, άλλ' όπου ή ίδια ή ζωή, εκδηλώνεται σ' αυτό πού ό Σαίξπηρ όνόμασε κάποτε “μήτρα του χρόνου”.³⁶

Έσχατολογικά αντίβολα πού σάν μέσα από τούς πόρους τους νά παραπέμπουν στον Έρχόμενο.

Έρχεται λοιπόν τόν μέλλον νά νοηματοδοτήσει τόν παρελθόν, όπως και τόν παρόν! Έτσιάξιώνεται³⁷ κατά τόν Πεντζίκη και ό Προύστ, νά κερδίσει τόν Παρατατικό στον Ένεστώτα, μέσφ του Μέλλοντα. Παίρνει δηλαδή ύψεις του προυστικού κειμένου ό Πεντζίκης και τις βάζει νά λειτουργήσουν πάνω σέ δικά μας πνευματικά δεδομένα, καλούπια, χύνοντας μέσα την όποια ζωή τους και μάλλον τόν καλούπωμα όδηγεί σέ στέρεη οικόδομη συμπερασμάτων-αύθεντικών ύπολοίπων ζωής. Τά καυσύμενα τήκεται. Βέβαια, μιὰ τέτοια πορεία προϋποθέτει τή γνώση του πεπτωκότος ανθρώπου και την έξ' αυτής άπορρέουσα ταπείνωση.

Στή συνέντευξή του «Ποτέ δέ θα γίνω λογοτέχνης» αναλύει τόν θέμα τής κατ' αυτόν «παραίσθησης» ως έξής: «Βάλτε καβαλικευτά δύο δάχτυλά σας και άκουμίστε τα πάνω σέ μιὰ μπίλια. Θα νιώσετε, ότι υπάρχουν δύο μπίλιες κάτω από τά δάχτυλα, λόγω μπερδέματος τών νεύρων. Αυτό είναι παραίσθηση, έτσι; Έ, λοιπόν, από κεϊ και πέρα άρχίζει τόν *le temps retrouvé* (ό χρόνος πού ξαναβρέθηκε) του Προύστ. Βγαίνοντας έξω από τά ρούχα μας μπορούμε νά κερδίσουμε τόν πονηρόν. Αλλά όταν βγαίνουμε έξω από τά ρούχα μας άρρωσταίνουμε. Πώς λοιπόν θα μπορέσουμε νά συγκρατηθοῦμε στη ζωή ως άρρωστοι; Μά αυτό δέν είναι δυνατό χωρίς πίστη... πού δέν είναι θεωρία. Είναι μιὰ έμπειρία πού βγαίνει κι από την όποία ένισχύομαι». ³⁸

³⁶ Ό.π., σ. 67.

³⁷ Πεντζίκης, «Προσεύχομαι», σ.104.

³⁸ Ν. Γ. Πεντζίκη, «Ποτέ δέ θα γίνω λογοτέχνης», *Διαβάζω* 11 (1978), σ. 22-31, έδω σ. 24.

Αποκωδικοποιώντας τον θεσσαλονικέα παιζω-γράφω, «παραίσθηση» είναι ή ζάλη από ένα καταρρέον «εγώ». Άρρώστια βαριά σαν καλπάζουσα λευχαιμία. Στον χώρο της Έκκλησίας ο άνθρωπος «βγαίνει από τα ρούχα του», ζώντας τη μωρία του κηρύγματος του Σταυρού και της Ανάστασης, που προϋποθέτει αναποδογύρισμα του κόσμου και επανεύρεσή του «δικαιωμένου» ως ενιαίας εικόνας μέσα στο Φως του Χριστού. Η άρρώστια του έγωισμού δε μπορεί να γίνει ύποφερτη από ένα σημείο και μετά αν δεν αναρτηθεί πάνω στο Σταυρό, δια του οποίου ήρθε «χαρά εν όλω τῷ κόσμῳ».

Το σημαντικό όμως εδώ είναι ότι ο Πεντζίκης ταυτίζει τη δικαιωμένη εικόνα του σύμπαντος κόσμου με τον επανευρεθέντα Χρόνο του Προύστ, πέρα από την «παραίσθηση», πέρα από τα δεδομένα της ψυχοαναλυτικής, πέρα από έναν επιφανειακό τρόπο σκέπτεσθαι. Σαν να χαρακτηρίζει παρηγορημένο τον Γάλλο συγγραφέα μετά από θλίψη μεγάλη, ανάλογη των δικών του θλίψεων, αφού ο ίδιος κάποτε είχε πει ότι αν δεν είχε γνωρίσει το Χριστό και την Έκκλησία, «ίσως να είχε αυτοκτονήσει».³⁹ Θα λέγαμε ότι βλέπουμε κάποιο είδος μερικής ταύτισης.

Άλλα και ο Προύστ έχει θεολογικές καταβολές. Στον πρώτο τόμο της *Αναζήτησης* της έκδοσης της Πλειάδος⁴⁰ αναφερόμενος στο καμπαναριό του «Αγίου Ανδρέα των αγρών» στα περίχωρα του Κομπραί, λέει τα εξής για την εκκλησία αυτή, στοχαζόμενος πάνω στα γλυπτά και το καμπαναριό της:

Ένωθες ότι τις γνώσεις που ο μεσαιωνικός καλλιτέχνης και ή μεσαιωνική χωριάτισσα (που έπιζούσε στον 19ο αιώνα) είχαν για την αρχαία είτε τη χριστιανική ιστορία, και που διακρίνονταν τόσο για την ανακρίβειά τους, όσο και για την αγαθοσύνη τους, τις είχαν, *όχι από τα βιβλία, μα από μιὰ Παράδοση και αρχαία και άμεση, αδιάσπαστη, προφορική, παραμορφωμένη, αγνώριστη και ζωντανή.*

Σχολιάζοντας ο Ζαν Πλυμιέν σε άρθρο του⁴¹ για την *Αναζήτηση* γράφει ότι πρόκειται περι αποδεικτικής διδασκαλίας που άργησαν πολλοί να καταλάβουν.

Η Γαλλία του Αγίου Ανδρέα των αγρών, παίζει έναν ουσιαστικό ρόλο. Οί φιγούρες του “ξακουστού πρόδομου” και εκείνες που με την απλότητά τους, τη φυσικότητά τους, τὸ χαμογελαστό τους θάρρος, την ἔλλειψη ματαιοδοξίας, τοποθετούνται, χωρίς

³⁹ Ν. Γ. Πεντζίκης, «Συνέντευξη στο Σωτήρη Γουνελᾶ», *Σύναξη*, 38 (1991), σ. 63-68, ἐδῶ σ. 67-68.

⁴⁰ Marcel Proust, *À la recherche du temps perdu*, Bibliothèque de la Pléiade (Gallimard), Παρίσι 1954, tome 1, Du côté de chez Swann, σ. 50.

⁴¹ Ζαν Πλυμιέν, «Η πολιτική του Προύστ», *Διαβάζω*, 52, σ. 56-63, ἐδῶ σ. 56.

να τὸ ξέρουν, μὲς στὴν καταγωγή τους, εἶναι κάτι σὰν διακριτική, ὅμως ἀπαραίτητη, ἀντίθεση τῶν κολασμένων τῆς κοσμικῆς κόλασης.

Ἀλλὰ καὶ ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο «κλείνει» τὸ κολοσσιαῖο μυθιστόρημά του, «τοῦ 20οῦ αἰώνα», ὅπως ἀρκετοὶ τὸ χαρακτηρίζουν, εἶναι λίαν ἀποκαλυπτικός, ὅπως καὶ «θεολογικά» εὐστοχος γιὰ ὅλους ἐκείνους τοὺς ἀνθρώπους ποὺ φύγαν πιά, καὶ φαντάζουν λησμονημένοι μέσα στὸ παρελθὸν (μεταφράζουμε):⁴² «μοιάζουν νὰ κατέχουν μία τόσο σημαντικὴ θέση δίπλα ἀπὸ ἐκείνη τὴν τόσο περιορισμένη ποὺ τοὺς εἶχε δοθεῖ στὸ χῶρο, μία θέση πού, ἀντίθετα, ἐπεκτείνεται ἀπεριόριστα, μιὰ καὶ οἱ ἴδιοι ἀγγίζουν ταυτόχρονα, σὰν γίγαντες βυθισμένοι μέσα στὰ χρόνια σὲ ἐποχὲς τόσο μακρινές, ποὺ ἀνάμεσά τους ἦρθαν νὰ τοποθετηθοῦν τόσες καὶ τόσες μέρες — μέσα στὸ Χρόνο».

Αὐτὰ ἀκούγοντας ὁ μακαριστὸς κυρ Νίκος Πεντζίκης ἀπὸ τὸν ὁμότεχνό του Παριζιάνο συγγραφέα, μᾶς φαίνεται νὰ μειδιᾷ μακαρίως!

⁴² “Comme occupant une place si considérable, à côté de celle si restreinte qui leur est réservée dans l’espace, une place au contraire prolongée sans mesure puisqu’ils touchent simultanément, comme des géants plongés dans les années à des époques, vécues par eux si distantes, entre lesquelles tant de jours sont venus se placer – dans le Temps”. (*Le Temps Retrouvé*, éd. Garnier-Flammarion, 1984-1987, p. 353).